

141. Tóth Sándor: Jelentés Erdélyből II. (Részlet) Kolozsvár, 1987.

[...] ¹ Kétségtelen, hogy a romániai magyar mind közül Ion Lăncrănjan pamfletjét olvasta a legnagyobb megdöbbenéssel. ² Nyilván azért, mert ami a korábbi hasonló publikációkban inkább csak a sorok közül volt kiolvasható – az előítéletes gyűlölködés fűtötte sok ellenséges indulat és szándék – itt fenyegetően nyílt és egyértelmű megfogalmazásban olvasható. Az utána következő kiadványok ismeretében azonban azt is megállapíthatjuk, hogy Lăncrănjan írása nem csupán időbeli elsőbbségével tűnik ki. Bár műfajformáját tekintve aligha minősíthető többnek közepes publicisztikánál, mégis, olyan inkohereensen amilyen, kinyilatkoztatásokkal pótolva a hiányzó argumentumokat, önellentmondásokba bonyolódva – ez az írás a mai román nacionalizmus eszmetára enciklopédikus összefoglalásának tekinthető. Oly annyira, hogy a későbbi kiadványok szerzőinek tudományából már alig futja többre Lăncrănjan téziseinek bőbeszédű variálásánál. [...] ³

4.) E kötetek, más-más címeken és különböző terjedelemben ugyanazt a tényanyagot ismétlik és variálják (*a magyar bestialitások felsorolása a Lăncrănjan-féle cifrázásban szóról szóra ismétlődik meg a későbbi kötetekben.*) A hírverő recenziókban, szerzői interjúkban, kerekasztal-beszélgetéseken, melyeket a pártközpont propaganda osztályán terveztek meg, szintén ugyanazt mondják fel újra. A történelemtanárok – a tanfelügyelőségek utasításai szerint – történelemórán vagy pionírfoglalkozásokon tölcsezik a kötetek anyagát a gyerekek fejébe. A görögkeleti lelkészeknek püspökeik körlevélben írták elő Bibliai és Missziós Intézetük kötete (lásd. a 74. számú jegyzet 6. címét ⁴) anyagának felhasználását vasárnapi szentbeszédikben. [...] ⁵

Összegezzük tehát azt az üzenetet, amit e kiadványok közvetítenek: 1.) A magyar irredentizmus Románia területi integritását fenyegeti. Ez ugyan az adott történelmi világkonstellációban több, mint abszurdum, de hazai fogyasztásra eddig is mindig bevált és hatott; 2) A párt, a kormány el van szánva rá, hogy mindenkivel szemben megvédi az ország határait (függetlenségét, szuverenitását, stb.); 3.) Aki ezzel a vezetéssel, Ceaușescu vezérségével szembe fordul, az a román nemzet legszentebb érdekeit árulja el. Ez a diverzió klasszikus receptje. Amikor egy sokrendbéli válság sújtotta, lezüllött ország felgyülemelő társadalmi feszültségei a hatalom

1 A tanulmány első felét (I. Bevezető; II. Az egységes román nemzeti állam eszméje és a királyi Románia politikai gyakorlata; III. A második világháború utáni Románia; IV. A hatvanas évektől a hetvenes évek közepéig) nem közöljük. Ugyancsak kihagytuk az V. fejezet (A nyolcvanas évek: akceleráció) első két alfejezetét, melyben a magyarellenes nacionalizmus brutalizálódásának okairól, valamint a „homogenizáció” szintagma elemzéséről van szó.

2 A tanulmány 75/a jegyzetéből megtudhatjuk, hogy Lăncrănjan könyvének megjelenése miatt 1982. júliusában Szöcs Géza költő és Marius Tabacu kolozsvári zongoratanár tiltakozó levelet írt a román pártvezetésnek. Tíz kolozsvári értelmiségi csatlakozott a beadványhoz, (melynek szövege Szöcs Gézának „Az unificálás látogatása” című, New Yorkban 1986-ban megjelent kötetében olvasható) és marosvásárhelyi magyar írók is tiltakoztak a förmedvény ellen. (I Iadd hívjuk fel a figyelmet arra, hogy egyébiránt az akkor már nyugdíjazott Tóth Sándor is írásban tiltakozott a könyv megjelentetése miatt.)

3 Azt a részt, melyben Tóth Sándor röviden ismerteti Lăncrănjan művét, nem közöljük. Mindezt lásd a 119. sz. dokumentumban.

4 Fatu, Mihai: *Biserica românească din nord-vestul țării sub ocupația horthystă 1940–1944*. Timișoara, 1986. Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române. Magyarul. *Az ország észak-nyugati részének román egyháza a horthysta megszállás alatt (1940–1944)* Bukarest, 1986. A Román Ortodox Egyház Biblia és Missziós Intézetének kiadása. (Megjegyezzük, hogy ez a könyv – valami oknál fogva – végül könyvesbolti forgalomba nem került.)

5 A kihagyott bekezdésben Tóth Sándor ismét visszatér Lăncrănjan művére, ugyanis abban az elvakult magyar-gyűlölő szerző burkoltan még Kádár Jánost, az MSZMP első titkárát is irredentizmussal vádolja.

pozícióit fenyeget(het)ik, ilyen manipulációval lehet a népharagot más irányba terelni, levezetni. Eddig már többször alkalmazták sikerrel. [...] ⁶

A kampány elsődleges célja természetesen a román közvélemény felkorbácsolása volt. („Alantas szándékú ellenségek leselkednek ránk”). De egyben a romániai magyarok megfélemlítése is („Jó lesz vigyázni, mert még megjárhatjátok”). Hogy a hatás biztos legyen, a közlemények nagy részét fordításban a romániai magyar sajtóban is leközöltették. Bukarest malmára hajtotta volna a vizet, ha sikerül vitára provokálni a megtámadott magyarországi szerzőket, hiszen egyrészt a Magyarországon megjelent írás a román olvasóhoz úgysem jut el, a román viszontválasz annál inkább, másrészt, megint számolhattak volna olyan nyugati kommentárral, amely Erdély ügyét firtatva újra segítséget nyújt ahhoz, hogy a nemzetközi közvélemény figyelmét a lényegről, a kisebbségi sérelmek kérdéséről megint egyszer eltereljük. (Tudomásunk szerint a magyarországiak ezúttal sem bocsátkoztak érdemi vitákba.)

5.) E tömegméretű lélekmérgezésnek a román lakosság soraiban végzett romboló hatása ma már *szabad szemmel* tapasztalható tény. Következmenyei pedig beláthatatlanok, kiszámíthatatlanok. [...] ⁷

A mai román társadalom rétegek és évjáratok szerinti fertőzöttségének méreteiről árnyalt képet nyújthatna egy szakszerű, körültekintéssel előkészített és végrehajtott felmérés. Ennek hiányában, csupán a hétköznapi tapasztalatok összbenyomása alapján is szomorú kép rajzolódik ki. Ma már ott tartunk, hogy magyarok és románok közötti évtizedekre, akár a gyerekkorig visszanyúló személyes (szomszédsági, munkatársi, kollegiális stb.) jó kapcsolatokra is rávetül a bizalmatlanság árnyéka. Lehet e kapcsolatok tartalma a kölcsönös megbecsülés, segítség és személyes rokonszenv, a szívéllyesség, az egyetértés – akár a rendszer, az állapotok közös kritikájában megnyilvánuló egyetértés is –, ha netán a magyar partner kisebbségi sérelmekről szólna, akár a személyét ért legkonkrétabb esetről is, a másik fél rendszerint kitér a probléma elől, bezárkózik, nem akar vagy nem mer szolidaritást vállalni a magyar sérelmmel? De ennél intímabb emberi szféra sem mentes ma már a nacionalista előítéletektől, olyan, mint például a vegyes házasság. Válságba jutott házasságok vagy válással végződnek vagy sem, de politikai-ideológiai implikációk az ilyen válságokat általában nem szokták megterhelni. Kivéve a román–magyar vegyes házasságokat. Ezek esetében ugyanis – a felek, illetve a rokonság műveltségi fokától is függően – az ország mai légkörében igencsak kézenfekvőnek tűnhet a házasságok kifogásolható magatartása és nacionalista között összefüggést teremteni. Talán ennek a tapasztalatnak is köze van ahhoz, hogy újabban csökken a vegyes házasságok száma.

Ám ezekről a románokról még azt mondhatnánk, hogy a leginkább immunisak az uszító propagandával szemben. Pontosabban az Erdélyre fenekedő irredenta Magyarország elvont mumusával őket is – a naivabbját, de ilyenek nagyon sokan vannak köztük – mindig lázba lehet hozni. Ugyanakkor azonban ezek, amióta az eszüket tudják, a román–magyar együttélés érintkezési vonalán élnek. A magyar ember számukra mégiscsak konkrét hús-vér valóság, akivel egy utcában laknak, egy üzletben vásárolnak, s ha nem is beszélik a nyelvét, gyermekkoruk óta annyi csak ragadt rájuk belőle, hogy – nem lehet eladni őket magyarul. Az „elvont magyar” iránt ellenszenv töltheti el, mert ezt így tanulta, de Naggyal vagy Kissel valamikor együtt focizott, a szomszéd Kovácsnénak pedig előre köszön, hiszen úgy illik. Ezek az emberek hozzátartoznak a mindennapi életéhez.

⁶ A kihagyott részben a szerző a Lácránjan-pamflet magyar visszhangjával foglalkozik.

⁷ Kihagytam azt a bekezdést, melyben Tóth Sándor megemlíti, hogy a két világháború közt legalább néhány demokrata román nyíltan kiállt a nemzeti kisebbségek mellett – ám most a sovinszta kisebbségpolitikát ellenzők el vannak némítva.

Más dimenziókat mozgat meg a magyarelles propaganda a színromán vidékről vegyes lakosságú helységbe települt románban, aki felfoghatatlan, botrányos dologként tapasztalja, hogy az ő országában számára érthetetlen nyelven „karattyoló” gyanús idegenek laknak (akikről ő csak annyit tud, amennyit az uszító propagandából megtanult.) Ez a típus pedig több helyt igen jelentős számú, beilleszkedési nehézségekkel küszködő emberekből tevődik össze. Gyökértelen emberek. Közülük kerülnek ki azok a társadalom peremére, lumpen-sorsra szorulók, akiket korábban már a nacionalista manipulációnak leginkább kitett elemeknek, virtuális pogromlegényeknek jelöltünk meg.

Közülük kerülnek ki azok – hogy az erdélyi városok hétköznapi tucát-jelenségét említsük –, akik elkecserecsükben, hogy órákon át hasztalan álltak sorban, mert mielőtt a pult elé értek volna, kifogyott az áru (kilónyi felvágott vagy túró), az idegeneket szidják, akik eleszik előlük a „román kenyeret”. Ilyen frusztráló incidensek ma már mindennaposak az erdélyi városokban. Még kettőt említsük meg a sok közül mutatóban. [...] ⁸

A Lăncrănján-pamflettel 1982-ben induló uszítás módszeresen gerjesztette széles néptömegekben a magyarelles hangulatot, a magyarság gyűlöletét. Ez szolgált immár évek óta a homogenizálási akció hangulati háttereként. A fertőzés nagyon mélyre hatolt. A gyógyulás kilátásai – még a remélhető legkedvezőbb feltételek mellett is – nagyon távoliak.

6.) Három évtized óta *preferált bunkó* a magyar kisebbség ellen az állampolgári lojalitás követelménye. Amikor 1956 decemberében Gheorghiu-Dej először illette a romániai magyarság egészét a román szocializmus iránti illojalitás vádjával (az 1956 őszi események kapcsán), akkor ezt sokan csupán a szándékoltnál keményebbre sikerült, de múltó jelentőségű dorgatóriumnak vették. S ezt igazolni látszott, hogy utána évtizedekig ilyesmiről említés sem történt. Most azonban újra és sokkal fenyegetőbb formában került terítékre az állampolgári lojalitás kérdése. A romániai magyar számára a kérdés valóban nem problémamentes, mert nehéz lojális állampolgárnak lenni annak, aki nap mint nap az állam részéről megnyilvánuló hátrányos megkülönböztetést tapasztalja. Egy nemzeti kisebbségtől az állam akkor várhatja el joggal lojalitást ha megteremténé számára alapvető feltételeit annak, hogy otthon érezhesse magát hazájában. [...] ⁹

De hol vagyunk ma már a 60-as évek lojalitás-igényétől és bárgyú konzekvenciáitól, melyekkel akkor még legalább vitába lehetett szállni. A román nacionalizmusnak a 80-as évekbeli lojalitás-igényét (amit a nem-románoktól megkövetelnek) szintén Lăncrănján írásából ismerhetjük meg. Szerinte a románok országában élő nem-románok állampolgári lojalitásának a mércéje az, hogy mennyire tudnak azonosulni a román állameszmével, a román nemzeti ideállal és általában a románsággal. Ám ebben a kérdésben Lăncrănján nem tűr semmiféle méricskélést. Többször is leszögezi: lojalitásnak ebben az *esetben csak a feltétlen lojalitást* tartja. A feltétlen lojalitás ismérve pedig a minden fenntartás *nélküli teljes azonosulás* a román állameszmével, a román nemzeti célokkal, a románsággal. Világos: amíg csak valamiben is különbözöm a románságtól – például nyelvemben, kultúrámban – azonosulásom nem tekinthető teljesnek. Amíg fontosabb számomra anyanyelvem, mint az állam nyelve, amíg kedvesebb nekem Arany és József Attila, mint Eminescu vagy Goga, azonosulásom a románság állam-és nemzeteszmejével hiányos, az állampolgári lojalitás lăncrănjani mértékét nem üti meg.

8 A két konkrét példát nem közöljük. Az egyik esetben az egymás közt magyarul beszélő utasok kénytelenek leszállni a villamosról, hogy ne inzultálják őket, a másikban pedig magyar kisgyereket ér a román utagyerekek részéről rendszeres megaláztatás.

9 Kihagytuk azt a részt, melyben Tóth Sándor kifejti, hogy a 60-as és 70-es években a magyarsággal szemben megfogalmazott lojalitás-igény kulcsszava a „romániaiság” volt, amely valójában azt a burkolt szándékot takarta, hogy az erdélyi magyarságot leválasszák az egységes magyar kultúrmezetről.

Lăncrănjan és gazdája szerint a román állam (= nemzet!) iránti lojalitásomat csak magyarságom feladása árán, csak fenntartás nélkül románná válva bizonyíthatom. Románia kétféle magyarja születésénél fogva illojális s e kollektív születési hibáját csak úgy javíthatja ki, ha megtagadja anyját, apját, őt emberré formáló nemzeti kultúráját, nemzetét, amelybe beleszületett. Ez a követelmény. [...] ¹⁰

7.) Az utca hangulata egy tudatos, irányított indoktrináció eredményeként, de végül is spontán módon változott meg. A propaganda-gépezet *bacilus-háborús vezérkara* terjesztette a kórt. Aki rezisztensebb volt a vírusával szemben, azt kevésbé érintette, aki meg nem, azt nagyon. Hanem a 80-as években a hivatalok tónusa, stílusa is megváltozott, de az olyan egyértelműen és egyöntetűen, ahogy spontán módon nem, csak vezényszóra lehet. [...] ¹¹

A 80-as években ezt az eléggé általános, bár csupán forma szerinti, csupán a modorban megnyilvánuló kiméleteséget felváltotta a sértő, megalázó diszkrimináció, olykor az ellenszenv, de még inkább a megvetés demonstratív megnyilvánulása. Ennek tárgya lehet minden, ami magyar. Például a magyar nyelvvel szemben megnyilvánuló sértő magatartások sora, és pedig nem segéd munkások, nem üzleti kiszolgálók és nem autóbusszoförők, hanem a kultúra vezető posztjaira állított diplomások részéről (értelmiségieknek talán ne nevezzük őket). Képzetükben a magyar nyelv az igényes kultúra közvetítésére alkalmatlan primitív idióma. Tehertétel, mely feleslegesen emészti az ország kultúrára szánt kevés pénzét, amelynek pedig ezernyi más fontosabb helye lenne.

Ezt a szellemet képviselte az a megyei főtanfelügyelő, aki 1986 őszén szemlét tartott az igazgató-váltás előtt álló iskolában. Ez a küszöbön álló változás azonban nem akármilyen volt. Négyszáz év óta, amióta az iskola működik, most kerül először román igazgató az élre. Az iskola különben már vagy tíz éve nem magyar intézmény, de még mindig népes magyar tagozattal rendelkezik, a román tagozaton is sok az oda kényszerített magyar gyermek. A folyosókon, az osztályokban tetszetős kivitelezésű feliratok, tiszteletablak, grafikonok, falújságok – két nyelven. Az inspektor intézkedik: az új igazgató beiktatásáig távolítsák el a magyar szövegeket. [...] ¹² A következő héten az iskola összes magyarnyelvű feliratait, szövegeit az iskola magyar nyelvű tanulóival távolították el.

A magyar nyelvnek a nyilvánosság területéről való kiszorítása a Magyar Autonóm Tartomány létrehozásával vette kezdetét, amikor Erdély többi területein elkezdtek a magyar feliratok eltávolítását. A folyamat azóta szüntelenül tart és messze előrehalad, 1985 óta pedig új fordulatot vett, most már általában használatának a magánszférára való korlátozása jegyében. Az aradi, nagyvárad, szatmári, nagybányai, kolozsvári stb. polgárnak régi tapasztalata már, hogy adóhivatalban, közjegyzőségen, vasúti pénztárnál, stb. jobb ha románul nyitja ki a száját, mert még ha értené is a tisztviselő a magyar szót, akkor is nagy valószínűséggel úgy szolgálja ki, hogy nincs köszönet benne. Ez a rend terjed már az üzleti kiszolgálók között is. Még nehezebben boldogul a postával a polgár, ha netán Maroscsicsérré vagy Kosályra, Gyalakutára vagy Magyardecésre küldene levelet, de nem tudja ennek, avagy bármely hasonló nagyságrendű helységnek a román nevét (és miért tudná?) Ilyen kérdésben a legsegítőkésebb postai, vasúti vagy bárhonnani tisztviselő sem tud rajta segíteni, mert magyar–román helynév-jegyzék *elvből nincsen*. Ez is nyelvpolitika. Amiként az is, hogy 1986 ősz óta Marosvásárhelyt nincsen már utcája Ady Endrének, Kriza Jánosnak, Táncsicsnak, Vörösmartyknak. Ezeket az utcákat

10 A kihagyott részben Tóth Sándor Romulus Zaharia *Ademenirea* (Ámítás) című, vadul magyarellenes regényére tér át, ismertette az egyik epizódot.

11 A kihagyott részben arról van szó, hogy a nyolcvanas évek előtt a magyarellenes intézkedéseket a „végrehajtók” minden személyes, érzelmi azonosulás nélkül, mint egy parancsot hajtották végre.

12 Az inspektor arra való hivatkozással távolítja el a magyar feliratokat, hogy a román tanulókat az *zavarja*.

azóta regáti helységnevekre keresztelték (Rovinari, Călăraș, Măraști, stb.), hadd ne érezze otthon magát városában a vásárhelyi polgár. (Igaz, ez az átírás máshol jó húsz évvel korábban már megtörtént.)

Még mindig a nyelvpolitika rubrikájában egy vastagabb adat: a magyar nyelvű osztályokban oktatók, tanítók módszertani körét 1985 ősze óta megszüntették, besorolva őket a román módszertani körbe. Nem mintha nem tudnák, hogy hat-tízéves gyerekeknek különböző nyelveken való tanítása merőben eltérő módszertani kérdéseket vet fel. Itt már a magyar nyelvű oktatás tudatos züllesztéséről van szó. Ugyancsak 1986-tól a magyar elemi iskolák első osztályától (hat évesek) előírták a román írás-olvasás, a harmadik és negyedik osztályban pedig (nyolc-kilenc évesek) a földrajzi és történelmi ismeretek román nyelvű oktatását, jól tudván, hogy ily túl korai megterhelés az idegen nyelvvel eleve kudarcra van ítélve. Ugyancsak 1986 ősztől a minisztériumnak egy telefonutasítása alapján a kolozsvári és marosvásárhelyi főiskolákon megszüntették az ún. ideológiai tárgyak (tudományos szocializmus, politikai gazdaságtan, filozófia – minden szakon vizsgaköteles tárgyak) magyar nyelvű oktatását. (A legtöbb szakon ez volt az utolsó, még magyarul tanulható tantárgy ezeken a főiskolákon.)

Régi presztízs-követelménye a románosításnak a magyar nyelv kirekesztése a gyűlésekről. A Székelyföldön is már régóta erőltetik, hivatkozva a kollektívákra ama két-három román tagjára, akik különben jól értenek magyarul. De amely munkaközösségben fia román sincs, ott miért ne beszélne anyanyelvén a gyűlés? A Hargita megyei gyermek-otthonok és kiegészítő iskolák pedagógusai szakmai-módszertani értekezleteiket ilyen megfontolásból tartották magyar nyelvű vitaindító referátumok alapján magyarul. Az 1987 elejei székelykeresztúri értekezletükre azonban betoppant Nicolae Vrabie megyei főtanfelügyelő, megszakította a magyar nyelvű referátum felolvasását: az előadó beszéljen románul. Az előadó ezt nem vállalta mondván, hogy egy ilyen kapásból fordítás bonyolult és árnyalt mondanivalóját óhatatlanul elszimplifikálná, szolgálhat viszont előadása román nyelvű vázlatával. (Mondhatta volna azt is, hogy a tanfelügyelő úr nagyon jól ért magyarul, ez azonban – bár igaz – az adott helyzetben, a mai Romániában kihívónak minősült volna.) Miután a referátum készítője ismételt felszólításra sem vállalkozott a román nyelvű expozé megtartására, az inspektor kijelentette, hogy az előadó konokságát ő a saját személye és a román nyelv ellen irányuló sértésnek tekinti, elhagyta a gyűlést, és visszahajtatott a megyeszékhelyre. A pedagógusok pedig találgathatták, hogy mi lesz a folytatás, és mennyibe fog az nekik kerülni. Volt már tapasztalatuk arról, hogy az ilyen provokációknak funkciójuk van. Az ugyanis senki előtt nem volt kétséges: a tanfelügyelő nagyon jól tudta, hogy mit fog találni Székelykeresztúron, és azt is tudta, hogy amit kíván – a kapásból fordítás – teljesíthetetlen.

1986 óta már csak román nyelven tarthatják szakmai, szakszervezeti, politikai stb. gyűléseiket olyan (*színmagyar*) kollektívák is, mint például a kolozsvári vagy a szatmári magyar színházaké. Továbbra is a magyar színházakról szólva: plakátaikon a közlemény román nyelven is olvasható kell hogy legyen, évi repertoárjukban hat színmű közül csak egy lehet magyar szerzőtől. Egy időben egész komoly formában kezdték erőltetni, hogy a magyar társulatok tartsanak román nyelvű előadásokat is. Ettől végül azért álltak el, mert e helybeli román színház előadásainak sincs közönsége (*a román közönségnek ugyanis nincs színházigénye*), úgyhogy Kolozsvárt, Marosvásárhelyt, Nagyváradon a színházak pénzügyi mérlegét a magyar előadások tartják egyensúlyban.

Ilyen és hasonló, a kisebbségi ember önértetét sértő példák sorát tetszőlegesen folytathatnánk. (Mindez azonban a kisebbségi diszkriminációnak csak a parfümjét szolgáltatja. Amiként az is, hogy módszeresen sikkasztják el, vagy hagyják pusztulni az erdélyi magyar kultúra, a

magyar múlt pótolhatatlan értékeit. Így tűnt el a Teleki-tékában elhelyezett Nagy Imre-gyűjtemény, melyet a festő még életében Marosvásárhely városának adományozott. Így távolították el a kolozsvári városháza belső feljáratának faláról a történelmet idéző színes faragott címereket. Az ilyen károsításokat is tucatjával lehetne sorolni, de az ilyesmit már tompultabb érzékkel észleli az erdélyi magyar, mert figyelmét a felállított csapdák felismerésére és kikerülésére kell hogy összpontosítsa.

A csapdák kikerülése mindennapi gond lett. A román kisembert ugyanis példás esetek demonstrálásával lehet gyanakvóvá nevelni, gyanakvását ébren tartani, fejleszteni. Ehhez pedig kázus kell, vagy legalábbis ürügy, amit beugratással, provokációval lehet produkálni. Kisztilú, de súlyos következményű provokációkkal, amilyen például a sepsiszentgyörgyi szoborrobbantás volt 1984-ben,¹³ vöd¹⁴ melegnyitót a gyűjteményben a szemétkerületi reparálás, vi-
sszont Olténiából küldött káderekkel
tevéltették a székelykorábbi állam-
biztonsági kerületet (melvnek tagjai
tegyalább tudtak magyarul), sa-
cái
garnitúra terrorlégköri teremtett a
városban.

14 vöd

4

6

vöd

A két székely megye állambiztonsági ügynökei – sokkal inkább, mint bárhol az országban – tüntető módon éreztetik a lakossággal jelenlétüket. A félelem, a gyanakvás, az egymás iránti bizalmatlanság légkörét terjesztve igyekeznek züllesztani a magyar társadalmat. Baráti körökben elhangzott kijelentések után szimatolnak, zsarolással próbálnak alkalmi besúgókra szert tenni, akiknek egy-egy névnapi vacsorán, házibulin, vagy hegyi túrán a menedékházban stb. történekről kell tájékoztatniuk őket. Már az is gyanús előttük, ha egy kiránduló társaság magyar népdalokat énekelt a tábortűznél.

13 A 79. sz. jegyzetében Tóth Sándor a sepsiszentgyörgyi provokációs célzatú szoborrobbantás körülményeit ismerteti. Tévesen májusra datálja az időpontot, azonban az eset június 4-én történt. (Lásd a 121. sz. dokumentumot). (Megjegyezzük, hogy az 1989 óta megjelent oknyomozó cikkek alapján egyértelműen ki lehet jelteni, hogy a szekuritáté állt a provokáció háttérében.)

14 A kihagyott részben Tóth Sándor példákat hoz fel arra, mit is jelentett konkrétan a terror-légkör Sepsiszentgyörgyön.

El akarják venni az emberek kedvét a magánjellegű baráti együttlét minden formájától. Járjanak a nyilvános szórakozóhelyekre, ahol szem előtt vannak. Ebből viszont azért nem kér a székely, mert például a Hargita megyei zenés éttermekben előírás szabályozza, hogy a repertoár 2/3-a román vokális zene kell hogy legyen (*nyilván nem a propaganda, hanem a provokálás szándékával: lenyeletni velük, mint a csukamájolajat.*) A 2/3 rész román vokális zene az éttermek családi ünnepekre (lakodalom, keresztelő stb.) kibérelt termeiben is kötelező. [...] ¹⁵

8.) A „szocialista” Románia nacionalizmusa alig különbözik a „tőkés-földesúri” nacionalizmustól. A módszer, az eszközök, a taktika, a stílus frappáns módon olykor megdöbbentően azonos. De még jobban árulkodik a lényegi azonosságról és folyamatosságról a frazeológiában és jelszavakban fölfedezhető különbözőség, amikor ez álcázásnak, a régi kompromittálódott formák tudatos elkerülésének bizonyult, az eredeti tartalmak átmentése érdekében. Így például egy, csak valamennyire igényes tartalmi vizsgálat nyomán kiderül, hogy a harmincas évek szélsőjobboldali jelszava a *román és csak román Romániáról* (volt ennek egy agresszívebb változata, amely zsidó- és magyarmentes Romániát követelt) és a hetvenes, nyolcvanas évek homogenizáció terminus technicusa ugyanannak a végcélnak a jegyében fogant, amit a Brătianu-féle alkotmány első cikkelye politikai programként tartalmaz.

Lényegbevágó különbség az azonos célt követő nacionalista politika határfokában ragadható meg. A mai totalitárius rendszer manipulációs lehetőségeit, a két háború közötti kormányoké meg sem közelítette. Egyetlen példát szemlélítve: már a két háború közötti nacionalista politika stratégiái és irányítói is jól tudták, hogy milyen fontos számukra a masszívan kisebbség lakta vidékek etnikai fellazítása. Meg is tették ezért azt, ami rajtuk múlt. A nem-román helységekbeli állami intézmények és vállalatok – közigazgatás, rendészet, hadsereg, vasút, posta stb. – vezetőinek és beosztottainak a románosítás előőrse szerepére alkalmas kádereket válogattak és küldtek. Ezentúl azonban csupán némi kolonizációs akció futotta lehetőségeikből a nyugati határszélen. A földreform során kisajátított, de ki nem osztott állami tartalék földből néhány holdas kis parcellákat biztosítottak a hegyvidékről jelentkező román parasztoknak. Az egész eltörpült ahhoz a migrációhoz képest, melyet az ötvenes évek óta az ipartelepítés szívó hatásával biztosított a szocializmus, román többségűvé változtatva a korábban jelentősen magyar többségű városokat.

Másrészt, és az előbbiekből, a mai (*államkapitalista*) rendszer (*végletesen*) totalitárius voltából következően a két háború közötti évtizedekhez képest a magyar kisebbség ma sokszorosan kiszolgáltatottabb, védtelenebb az elnemzetietlenítő törekvésekkel szemben. A tőkés-földesúri rendszerben, bár állandó politikai nyomás és korlátozás körülményei között működtek autonóm társadalmi csoportok intézményes szervezeti keretei, politikai és szakszervezetek, gazdakörök és szövetkezetek, sajtó és könyvkiadás, egyházi iskolák és egyéb alapítványok, kulturális és sportegyesületek stb. Ezek az adott mostoha körülmények között mégiscsak a legkülönbözőbb közösségi, köztük fontos nemzeti szükségletek kielégítéséhez biztosítottak valamelyes védett kereteket. A magántulajdon állami kisajátításával mindezen formák is az állami kisajátítás majd az utólagos elsorvasztás sorsára jutottak, s ezzel minden autonóm társadalmi csoportot, ilyenként a magyar kisebbséget is megfosztották minden intézményes anyagi és szellemi potenciáljától. [...] ¹⁶

¹⁵ A kihagyott részben a szerző egy megtörtént esetet ismertet: egy nagyobb csíkszeredai motorkerékpáros társaság a Hargitán kirándult, amikor lerohanták őket a rendőrök, majd megalázások és meghurcoltatás lett a kirándulás következménye.

¹⁶ A kihagyott bekezdésben Tóth Sándor úgy véli, hogy az utóbbi 30 év fejleményei alapján még a legmegátalkodottabb román sovíniszta is beláthatta, hogy a „etikailag tiszta” Románia megteremtésében a román szélsőbal-

Minden elnyomó nacionalizmust a kisebbség értelmiségi rétege irritál a leginkább, mint-hogy ez a réteg, mint a nemzeti műveltség és öntudat ápolója és terjesztője beolvasztási politikájának legfőbb akadályát képezi. [...] ¹⁷ A hatvanas-hetvenes évek nacionalizmusa is, miként Anghelescuék a húszas-harmincas években, az állam adminisztratív-manipulációs lehetőségeihez folyamodott, hogy korlátozza és visszaszorítsa a magyar értelmiségi utánpótlást. (Az e kérdésben pótolhatatlan Erdélyi-Thegzes-tanulmány ¹⁸ gazdag dokumentációval szolgál e kérdésben.)

Itt csak két beszédes adatát idézzük: a) 1966-ban, az évjárat általános iskolát végzettjei közül minden 11. magyar, de csak minden 19. magyar jut főiskolai diplomához; b) A kisebbségi (magyar, német stb.) főiskolai hallgatók száma: 1977–78-ban 10.748; 1978–79-ben 11.413; 1979–80-ban 13.608 volt, holott az akkori összes romániai (román állampolgár) főiskolás közül a nemzeti kisebbségek soraiból, országos arányszámuk szerint 20.410, 21.095, illetve 21.016 főiskolai hallgató kellett volna hogy kikerüljön. [...] ¹⁹

Az új koncepció Anghelescuék korában még abszurd ötletként sem merülhetett fel. Most, első alkalmazására a hetvenes évek derekától került sor, amikor a román „melting pot” jegyében évről-évre növekvő számban kezdtek óromániai állásokba kihelyezni frissen végzett magyar diplomásokat (pedagógusokat, orvosokat, mérnököket, agronómusokat stb.), egyidejűleg kisebbségek lakta körzetekben ezek nyelvét nem értő fiatal román diplomásokat küldtek nagy számban. Ezeknek a helybeliekkel való kommunikációs nehézsége tömegével teremtett kínos-keserves helyzeteket. A beteg panaszát csak mutogatva, gesztikulálva, sóhajtozva tudta érzékeltetni orvosával. Helyzete, önhibáján kívül, alig volt különb istállóbeli szenvedő báránynénál az állatorvossal szemben. De a magyarul nem tudó agronómus és a románul nem tudó szövetkezeti paraszt közötti érintkezés is nehézkes, a jó munkát hátráltató volt, s nem kevés félreértés veszélyét rejtette magában.

Sok panasz gyűlt fel ebben az ügyben, amikor 1978 márciusában demonstrációs szándékkal összehívták a Nemzetiségi Dolgozók Tanácsát, ²⁰ melynek ülésén több felszólaló, miután leróta a kötelező császári adót, előadta ezt a panaszt, exponálva az abszurd helyzetet – amelyet úgymond – bizonyára hozzá nem értő, a helyszíni feltételeket nem ismerő tisztviselők okoztak. Ceaușescu akkor visszalépett. Időlegesen. Záróbeszédének kinyomtatott szövegében erről a következő inkoherens, az ügyet mégis átmenetileg kedvezően érintő passzus olvasható: „...Úgyszintén közelebbről figyelemmel kell kísérni a fiatalok megfelelő besorolását a tanügyben, és elosztását olyan megyébe és településekre, ahol ismerik az illető nyelvet. Általában szorgalmazni kell, hogy az abszolvenseket – különösen a tanerőket, de az egészségügyi hálózatban és a mezőgazdaságba kerülőket is – szülőhelyükre irányítsák, ne küldjék őket az ország vagy a megye egyik végéből a másikba. Kétségtelenül mindezeket a problémákat jobban meg kell oldani országos viszonylatban, s ezen belül a nemzetiségi tannyelvű oktatásban.” ²¹

oldali totalitárius rendszer volt a legeredményesebb.

17 A kihagyott részben a szerző a két világháború közötti – a hírhedten nacionalista Anghelescu közoktatásügyi miniszter nevével fémjelzett – oktatáspolitikai módszereit ismerteti.

18 A 81. sz. jegyzetében a szerző a budapesti fél-illegális „szamizdat” folyóirat, a Beszélő 1984-es, 10. számában közölt, Erdélyi Árpád – Thegzes András: A romániai magyar értelmiség jelenéről – jövőjéért című tanulmánya hivatkozik. Megjegyezzük, hogy a tanulmány szerzője valójában a kolozsvári – 1998-ban elhunyt – Nagy György filozófia-tanár volt. Ez a tanulmánya bővített változatban megjelent az *Eszmék, intézmények, ideológiák Erdélyben* című tanulmánykötetben (Kolozsvár, 1999. Komp-Press – Polisz).

19 A kihagyott bekezdésben Tóth Sándor leszögezi, hogy a nyolcvanas években a román nacionalizmus korlátlanak vélt lehetőségeikben bízva a magyar kisebbség nemzeti intelligenciája lefejezésére, a kisebbségi nemzetestről való leválasztására tett kísérletet.

20 A 82. sz. jegyzetében Tóth Sándor megjegyzi, hogy a Magyar (és a Német) Nemzetiségű Dolgozók Tanácsa az RKP KB mellett működő „konzultatív szerv”, nincs állandó tagsága, tipikus „karakat-intézmény”.

A következő években a magyar diplomások állásba helyezésével való manipulációt átmenetileg felfüggesztették, hogy a nyolcvanas évek elejétől még következetesebben kezdjék újra alkalmazni, most már alaposabban, körültekintőbben előkészítve. Ekkor már a homogenizáció programjának kidolgozott menetrendje szerint az ország meghaladta az „együttélő nemzetiségek” korát, kezdetét vette az új szakasz, amelyben már csak az „egységes román szocialista nemzettel” számoltak, mely az ország egész lakosságát magába foglalja. Ennek jegyében a magyar kisebbség nemzeti intelligenciája dekapitálásának műveletét összekapcsolták a magyar nyelvű oktatás teljes felszámolása gyakorlati foganatosításának elkezdésével.

A végzős magyar diplomások szétszórása céljából olyan állás-elosztási rendszert dolgoztak ki, amely biztosítja hogy a magyar diplomások túlnyomó többsége Erdélyen kívül, Órománia területén legyen munkába állítva. Az elosztási rendszer differenciált. Például a hat orvosképző intézet számára az országot hat zónára osztották fel. Mindegyik főiskola a maga zónája egészségügyi utánpótlását képezi ki. Minthogy az ország magyar orvostanhallgatóinak majd háromnegyed része ma is a marosvásárhelyi intézetben tanul, azzal, hogy ennek a zónáját tiszta román, többségében moldvai megyékből állították össze, ezzel lényegében el is érték céljukat: magyarok lakta területre csak véletlenül, csak elenyésző számban kerülhet fiatal magyar orvos, gyógyszerész, általában egészségügyi dolgozó.

Más karok, illetve főiskolák számára más rendszert dolgoztak ki, ugyanazon cél szolgálataiban és hasonló eredménnyel. Ezek közül nyíltan ellenséges cinizmusa okán érdemes foglalkozni a kolozsvári egyetem magyar nyelv- és irodalom szakos végzettjeivel szemben tüntető módon alkalmazott diszkriminációval. (E diszkrimináció alapja és előzménye olyan paradoxon, amely maga is fontos adat a magyar anyanyelvű oktatás elsorvasztásáról.) A lényeg (röviden): míg a hivatástudattól fűtött, kiváló fiatal magyar szakos tanárok évről évre szaporodó tábora (ti. a végzős évfáradatokkal szaporodó) nem jutott magyar órákhoz, tanári normájuk mellékszakkjuk (angol, francia, német vagy orosz nyelv- és irodalom) óráiból állt össze, addig Erdély, Bánság és a Parcium általános és középiskolában évről évre szaporodott a (nyugdíjaztatás, elhalálozás, stb. miatt) megüresedett magyar nyelv- és irodalom katedrák száma, melyeken szakképesítés nélküli helyettesítők, sok esetben csupán az érettségiig jutott kontárok idegenítették el anyanyelvüktől, irodalmuktól a tanulókat. Iskolacentrikus szemmel nézve ez a helyzet valóban abszurd: a tantárgy (ti. a magyar anyanyelv) esélyét, hitelét rontja. Akit viszont éppen ilyen törekvések mozgatnak, korántsem abszurdnak, hanem nagyon is célszerűnek fogja találni. Előállításához kettőre van szükség: 1.) a frissen végzett tanár évfáradatok szigorú, központi irányítású, ellenőrzött munkába állítása; 2.) megfelelő beállítású hivatalnokok (bürokraták), akik tudnak manipulálni ezzel az elosztó mechanizmussal.

A mechanizmus a következőképpen működik: a megyei tanfelügyelőségek évről évre idejében jelentik a közoktatásügyi minisztériumnak a betöltetlen illetve a következő iskolaév kezdetéig üresedő tanári állásokat, szakokra és iskolaegységekre lebontva. Ezen adatok alapján készül el a szakok szerinti országos lista, amelyből a friss tanárjelöltek munkahelyet választhatnak maguknak, és pedig tanulmányi eredményeik sorrendjében, tehát minél jobb a tanulmányi eredmény, annál nagyobb a választék. (Az állás választásának vannak még más kiegészítő kritériumai is, amelyeknek azonban a problémánk szempontjából nincs különösebb jelentőségük.) Az iskolák pedagógus ellátásnak rendjéhez tartozik, hogy azokat a tanári normákat, amelyek a végzettek között nem kerültek kiosztásra, a helyi (megyei) tanügyi szervek saját lehetőségeik szerint fedezik. Így kerül sor különösen a megyék eldugottabb helyein szakképe-

21 A 83. sz. jegyzetében a szerző Ceaușescu záróbeszédére hivatkozik, amely a Magyar és a Német Nemzetiségű Dolgozók Tanácsa értekezleteinek összevont gyűlésén hangzott el. (Közl.: *Előre*, 1978. március 17.)

sítés nélküliek helyettes pedagógusként való alkalmazására, máshol a fedezetlen normáknak túlórák formájában való kiosztására. (A helyzetet bonyolítja, hogy megyei tanfelügyelőségek, sőt iskolaigazgatók is egy-egy szakképzetlen pártfogoltjuk kedvéért nem jelentik a minisztériumnak egyes betöltetlen állásaikat, hanem „háztáji” alapon gazdálkodnak velük.)

Ilyen körülmények között már régóta állandó panasza volt a magyar főszakos végzeteknek, hogy a választható állások listáján csak mutatóban jelent meg egy-két magyar katedra, rákényszerítve az érdekeltek túlnyomó többségét, hogy mellékszakjuk listájáról válasszanak állást maguknak, tehát hogy ne a magyart, hanem az angol, francia, stb. nyelvet tanítsák. E tárgyban hiába reklamáltak a kárvallottak évről évre, pontos adatokat szolgáltatva a minisztériumnak arról, hogy tudomásuk szerint hány helyen és hol tanítja szakképzetlen kisegítő személyzet a tantárgyukat, állást választani csak a minisztériumi listákról lehetett, s azokról a következő évben is következetesen hiányoztak az előző évben már jelzett betöltetlen állások. Közben pedig évről-évre szaporodott a szakképzetlen kontárok száma a magyar katedrákon, és szaporodott azoknak a kiválóan képzett magyar tanároknak a száma, akik más diszciplínát kellett hogy tanítsanak.

Ez volt a helyzet, amikor 1985 nyarán a minisztérium manipulátorai úgy határoztak, hogy a magyar főszakos végzeteknek nem adnak többé módot arra, hogy akár a mellékszakjuk alapján a közös listáról netán erdélyi munkahelyet választhassanak maguknak, hanem az egész 22 főből álló évfolyamot testületileg a hegyeken túlra számúzik. Külön „gettó”-listát állítottak össze számukra, pontosan annyi angol, francia stb. „normával”, ahánynak közülük angol, francia stb. volt a mellékszakja. E normák pedig kettő-három kivétellel Moldva, Dobruzsza, a Bărăgan-síkság és Olténia különböző helységeinek iskoláiban voltak, többségük elhagyott vasúti szárnyvonal megállójától több kilométerre, télvíz idején a külvilágtól teljesen elzárva. (A külön listát a minisztérium azzal indokolta, hogy méltánytalan volna, ha a mellékszakosok főszakos kollegáik elől választanák el a helyeket egy közös listáról. De méltányosnak – vagy csupán csak célszerűnek – vélték idegenbe számúzni s ott is a perifériára szorítani azokat, akik mellékszakjukban is eminensek, – az évfolyam fele ezekből került ki –, miközben a gyenge és nagyon gyenge osztályzattal végzett főszakosok is – számban kétszerese a diszkriminált évfolyam összlétszámának – a kiváltságosok listájáról válogathattak maguknak jó állásokat.)

Az eljárás akkor kollektív fellépésre készítette az érintetteket. Közös beadványban kérték a minisztériumi lista felülvizsgálását, jogot ahhoz, hogy elért tanulmányi eredményeik alapján a közös listáról választhassanak állást. Beadványukhoz kéttucatnyi betöltetlen magyar szakos tanszék pontos adatát is mellékeltek. Közölték továbbá, hogy a számukra sérelmes lista alapján való álláselosztásra nem jelennek meg. Ez felháborodást és vizsgálatot váltott ki a hivatal részéről, az államfegyelemmel szembeni kollektív ellenszegülés címén. És végül: távollétükben hivatalból osztották ki a nekik szánt posztokat. Márpedig az érvényes törvények és rendelkezések értelmében az ilyen rendszer szerint elosztott munkahelyeket a tanárjelölt köteles elfogadni, és az iskolaév indulásáig (szeptember) elfoglalni.²² Ellenkező esetben amellet, hogy nem számíthat többé a tanügyben való elhelyezkedésre, még taníttatása költségeit is köteles megtéríteni az államnak (melynek alsó határa 8.000 lej).²³

A csapda tehát tökéletesen működött. A kollektív reklamáció, az állások elosztásától való távolmaradás visszafelé sült el, csupán a kétségbeesés és felháborodás hasztalan gesztusának

22 A 84. sz. jegyzetében Tóth Sándor megjegyzi, hogy a fiatal diplomás a kijelölt munkahelyen legkevesebb 3 évet köteles dolgozni, ezt követően pedig véglegesítő vizsgára jelentkezhet, ám ezt követően is csak nagy nehézségek, összeköttetés, protekció, „csúszópénz” segítségével lehet állást változtatni – magyar-lakat vidékre kerülni.

23 A 85. sz. jegyzetében a szerző a Hivatalos Közlöny 1975. május 30.-i, 50. számában megjelent 54/1975. államtanácsi rendeletre hivatkozik.

bizonyult. Ezért aztán, amikor a következő esztendőben állandósult a munkába helyezés ilyen különlistás, diszkrimináló formája, a végzősök már lemondtak a kollektív reklamálásról. E helyett – már az 1985-ös évjárat esetében is – akik a tandíj-térítést vállalni tudták, lemondtak a tanári pályáról. Ezek közül néhány magán nyelvórákkal, mások pulóverkötéssel keresnek zsebpénznyi összegeket, s van olyan köztük, aki virágot árul a város piacán. Akiknek pedig nem futotta a pénzbeli megváltásra, elfoglalták a nekik juttatott munkahelyet, s azóta is száműzetésük színhelyén tanítanak kegyetlenül mostoha körülmények között. És szinte mind Magyarországra való fiktív vagy valódi kiházásodással próbál szabadulni kilátástalan helyzetéből.

A menekülés Magyarországra már régóta elkezdődött, az utóbbi években pedig különösen értelmiségiek között valóságos népmozgalommá duzzadt. A budapesti Kossuth-rádió 1986. december 18.-i esti adása szerint „az utóbbi évben” (nem jelölte meg a periódus zárópontját, 17.000 a külföldről Magyarországra betelepültek száma, és ennek 40%-a Romániából költözött át. (Vagyis 6.800 személy, ami kevésnek tűnik.) Egy bukaresti belügyminisztériumi tisztviselő közlése szerint ugyanis 1986 végén ennek a számnak a tízszeresét is meghaladta azoknak a személyeknek száma, akiknek Magyarországra való áttelepedés engedélyezéséért benyújtott kérvénye várt elintézésre Bukarestben. Ez a szám ellenőrizhetetlen, de ha egybevetjük olyan egymagában önkényesen kiragadottnak mondható, és mégiscsak valamit mutató adattal, hogy például Marosvásárhely két szomszédos, nem is nagy, összesen negyven család lakta háztömbjében 5 család (14 személy) várta ebben az időpontban a kedvező választ áttelepedési kérvényére, hogy a kolozsvári magyar színház öt élvonalbeli művésze (számszerűen az együttes 1/6-a), és természetesen családtagjaik hasonlóképpen az áttelepedési útlevélre vártak, hogy csak az utóbbi két évben a szatmári magyar színház társulatának tíz, a temesvári magyar színház tagozatának hat tagja döntött úgy, hogy áttelepül Magyarországra, hogy 1986 nyarán csak Hargita megyéből ezernél több turista nem tért haza, inkább továbbment egy országhatárral (s az ilyen szűrőpróbás példákat még hosszan folytathatnánk), akkor úgy tűnik, hogy a bukaresti funkcionárius ellenőrizhetetlen információját messzemenően valószínűsíti a közvetlen tapasztalat.

Megbízható statisztikai adat híján is biztos állítható, hogy az így vagy úgy menekülő vagy menekülni készülő romániai magyarok nagyobbik fele, ha ugyan nem túlnyomó többsége olyan értelmiségi, aki nem kalandvágyból és nem könnyű szívvel szánta el magát erre a lépésre. Azt is leszögezhetjük, hogy habár egy ilyen döntésben a legtöbb esetben nagy nyomatékkal szerepel(het) az anyagi, a professzionális létbizonytalanság, az érvényesülés lehetetlensége is, mégis a kérdés torzító leegyszerűsítése lenne a döntést csupán ilyen egzisztenciális okkal magyarázni.

Amilyen hiba lenne egységesnek és még inkább eszményinek hinni ezt a szülőföldjéről menekülő réteget, legalább annyira hiba lenne megfélemlkezni arról, hogy szellemi szükségletekkel megvert értelmiségi a romániai szellemi nyomorúságban. Hogy évek óta gyöttrő szellemi éhség kínozza, miközben a szomszédban anyaországa kultúrája, az ő nemzeti kultúrája szellemi ínségének teljes, vagy szinte teljes kielégítésével kecsegteti, csak hogy napjainkban már a teljes zárlat és kiátkozás rekeszti ki életéből ezeket az annál csábítóbb, tiltott gyümölcsöket, miközben anyanyelvén megjelenő romániai sajtójában jobbára már csak saját népe gyalázását olvashatja ömlesztve (*a román sajtóból parancsra átvett fordításokból*), hazai magyar nyelvű könyvkiadása pedig nagyjából már csak román szerzők fordításait kínálja sokadik kiadásban.²⁴ (Az igazság kedvéért: még a legjobb – a legkevésbé rossz – években is kultúra, nemzeti

24 A 86. sz. jegyzetében a szerző felsorolja, mely köteteket töröltettek végleg az illetékesek a Kriterion kiadásai

kultúra dolgában a romániai magyar sokszorosán hátrányos helyzetben volt mind anyaország-beli társával, mind román nemzetiségű polgártársával szemben. Ebben az emberben az „el innen”-döntése úgy érett meg, hogy hosszú érlelődésének lényeges faktora volt krónikus szellemi éhsége, nemzeti kultúrája megerőszkolásának, nemzeti önértékében való folyamatos megalázásának keserves élménye.

Végül, de a legtöbb esetben elsősorban: a kivándorlás (repatriálás) elhatározásának igazán döntő oka a gyerek(ek) megóvása a szülei elszenvedte kiterjedt nyomorúságtól, beleértve a gyermekkor lélekroncsoló sérüléseit (*lásd korábbi példáinkat az ágybapilisó kisfiúról, vagy az őseit, származását, népét becsmérő iskolai történelemleckékről*), és egyáltalán az idegen iskolától, attól, hogy gyermekét kiforgassák nyelvből, múltjából, kultúrájából.²⁵

Budapest nyilván nem lelkesedik az ilyen tömegmértéket öltő egyéni megoldásokért, de amikor a jogi formák keretében történik (házasság, családjegyesítés stb.) és még azon túl is, megértőnek mutatkozik. Az áttelepülők – akiknek a többsége értelmiségi – maguk is tudják, hogy távozásuk a közösség cserbenhagyásának minősíthető, s bár mindegyik külön-külön ésszokokkal tudja motiválni lépésének kényszerűségét vagy éppen a közösség érdekében való ésszerűségét, azért a legtöbbször vagy legalábbis nagyon soknak nem jó a lelkiismerete, hiszen nyilvánvaló, hogy minél többen mennek el, annál nehezebb azoknak, akik nem mehetnek el. És vannak nem kevesen, akik világosan látják, vagy legalábbis sejtik, hogy (ők) egy államhatalmi manipuláció áldozatai. És valóban azok. Ez a felismerés azonban korántsem nyugtathatja meg lelkiismeretüket.

A román szalámi-taktika mai szerves eleme a magyar értelmiségi (említett) leválasztása a kisebbségi nemzetestről, a kisebbségi szürkeállomány megcsapolása, minél nagyobb mértékű kiiktatása. Tudják, hogy ezzel nagymértékben csökkentik a kisebbségi dolgozó tömegek ellenálló erejét az elnemetlenítő akciókkal szemben. E leválasztásnak – mint láttuk – két formájára leltek rá: a hegyeken túli román tengerben való szétszóratásra, illetve azoknak, akiket erre nem tudnak rákényszeríteni, a kiűzetésre. Mégpedig manipulatív módon olyan körülmények előállításával, amelyek arra készítik, hogy maga kívánjon menni. A hatóságok persze színleg nem helyeslik az ország elhagyását. Hivatalból még marasztalják is a távozni szándékozókat. (*De ez ma már senkit sem téveszt meg, maguk sem erőltetik. Már a látszatot sem.*)

A romániai magyarság pedagógusi, orvosi, agronómusi utánpótlásának lecsapolását a lelkipásztori utánpótlás elapasztása egészíti ki. A romániai magyar egyházak, mind a katolikus, mind a protestáns felekezetek krónikus lelkipásztor hiánnyal küszködnek, mert utánpótlásukat az állam kezdettől fogva következetesen a reális szükségelték alá szorította. A kolozsvári protestáns teológián például – amely a magyar protestánsok (a református, az unitárius, az evangélikus egyházak, valamint a neoprotestáns gyülekezetek) lelkész utánpótlásának egyetlen intézménye – az utóbbi negyven év legnépesebb évfolyamai sem léphettek túl a harmincas hallgatói létszámot, miközben a nyugdíj korhatárt elért lelkészek száma minden évben túlhaladta a harmincat. Következésképpen évtizedeken át, évről évre szaporodott a lelkipásztor nélkül maradt egyházközösségek száma. Ezek aztán szükségből, filiaként valamely közelebbi vagy távolabbi egyházközösség papjának gondját növelték, óhatatlanul csökkentve egyben pasztorációs munkája intenzitását. A lelkészellátásnak e régóta tartó fokozatos romlása veszedelmesen felgyorsult az utóbbi években. A kolozsvári teológián ugyanis, ahol korábban

25 tervéből, amelyek helyett román szerzők műveinek újradíjazását rendelték el.
A 87. sz. jegyzetében Tóth Sándor megjegyzi, hogy természetesen nem csak a magyarok menekülnek, hanem románok is, de nem ugyanazon okokból, mint a magyar kisebbség tagjai. Hivatkozik a Szabad Európa Rádió román szerkesztőségére, amely azt hangoztatja, hogy a diktatúra ugyanúgy nyomja el a magyarokat és románokat, tehát tagadják a külön nemzetiségi elnyomás meglétét.

húsz-huszonötös létszámú évfolyamok tanultak, a nyolcvanas években nyolc főre korlátozták az évi kontingenst, miközben – a lelkeszi kar elöregedése következtében a nyugdíjkorhatárt túllépő, illetve az elhalálozó lelkészek száma már az évi negyvenet közelíti meg. A szükséges adatok birtokában a román egyházügyi hivatalban egyszerű számtani művelettel kiszámíthatják, hogy a nem túl távoli időben mikor várható a protestáns egyházak teljes lebénulása, amikor a nyáj pásztor nélkül marad és szétszéled.

Azonos vagy hasonló a helyzet a római katolikus egyháznál is. És hasonlóak a kilátások is. Vagy talán még rosszabbak! A magyar katolikusoknak nincs okuk jót várnai a Vatikán és a román állam viszonyának rendeződésétől. Közismert, hogy e viszony legsúlyosabb terhe a görög katolikus egyház rendeleti úton való beolvasztása a görög keleti egyházba (1948),²⁶ amit persze a Vatikán soha el nem ismert, és azóta is követeli másfélmillió román görög katolikus egyházának a helyreállítását. De ha egyszer a román állam kompromisszumot ajánl fel, görög katolikus egyház működéséhez nem járul hozzá, de nincs kifogása az ellen, hogy a román katolikusok csatlakozzanak a római katolikus egyházhoz – vajon ellen tud-e állni a Vatikán e csábításnak? A magyaroknak e téren már vannak rossz vatikáni tapasztalataik: Róma a múltban, hogy szert tehessen román katolikusokra, kész volt papjait a moldvai csángó-magyarok elrománosításának eszközévé tenni. Két évszázadon át fáradozott azon, hogy Moldvában százezernyi románnak nevezhető katolikusa legyen. Hogyne kapna az alkalmon ugyanaz a törekvés, ha most másfélmillió igazi románt kínálnának fel neki. Az erdélyi magyar katolikusok számára viszont a katolikus román–magyar közös akol a románosítás újabb fontos lehetőségével fenyeget: megszűnne egyházuk eddigi nemzeti funkciója. Ez ugyan Rómából nézve lehet elhanyagolható kérdés. De mit szól a magyarországi katolikus hierarchia ahhoz, hogy az erdélyi katolikus egyház, mely a múltban az ottani magyar etnikum egyik jelentős védelmező és fenntartó intézménye volt, ezután a beolvasztásához, a felszámolásához szolgálatna keretet.

Azt vizsgáltuk meg fentebb, hogy a mai román kormányzat és adminisztratív apparátusuk milyen eszközökkel igyekszik megfosztani a magyar kisebbséget nemzeti intelligenciájától. Említettük azt is, hogy a nyolcvanas években ezt a törekvését megtoldotta a magyar nyelvű iskola teljes felszámolására irányuló akciója elindításával. *Ennek az akciónak kezdeti kísérleti települ a két székely megyét, Hargitát és Kovásznát szemelte ki.* A magyar iskola azonban csak egyik kiemelt objektuma egy (*sokkal*) globális(abb) felszámolási akciónak, amely a nyolcvanas években e két megyében folyik. Úgy néz ki, hogy amit ez autonóm tartománynak nevezett magyar gettón kívüli Erdélyben már az ötvenes években elkezdtek, és megfelelő fokozatossággal már több mint egy emberöltő óta folytatnak, amit az 1968-as megyésítés után a marosvásárhelyi székhelyű Maros megyében és a volt „autonóm” tartománynak a két székely megyén kívül eső egyéb területein már közel húsz éve fokozott tempóban végeznek, arra ebben a máig magyar rezervátumnak megmaradt két megyében csak a nyolcvanas években került igazán sor.

Az ipartelepítéssel való etnodemográfiai fellazítás a székelyföldi városokban később kezdődött, ám felgyorsított iramban folyik Gyergyószentmiklóstól Kovásznáig és Kézdivásárhelytől Székelykeresztúrig. De mindenekelőtt a két megyeszékhelyen, Sepsiszentgyörgyön és Csíkszeredában rohamos a románság térhódítása.²⁷ Tizenöt évvel ezelőtt Csík-

26 A 88. számú jegyzetében a 358/1948. sz. dekrétumra hivatkozik Tóth Sándor.

27 1977 és 1992 közt a hivatalos népszámlálások szerint a román nemzetiségű lakosság száma és (kerekítve) aránya a következőképpen alakult: Csíkszereda: 4.818–7.488 (15,8–16,2%); Gyergyószentmiklós: 1.758–2.169 (10,6–10,5%); Székelykeresztúr: 173–264 (2,4–2,5%); Sepsiszentgyörgy: 5.756–16.049 (14–24%); Kovászna: 2.312–3.929 (25–31%); Kézdivásárhely: 1.204–1.818 (7,4–8%). (A népesség esetenkénti csökkenését annak tulajdoníthatjuk, hogy 1990 elején több száz – korábban a Székelyföldre kihelyezett – román visszaköltözött a

szereda város 5%-nyi román lakosa még kizárólag a közhivatalnokok, a hadsereg- és rendőr-állomány stb. soraiból került ki, ma már a városi személyazonossági igazolvánnyal (illetőséggel) rendelkező románok a város lakosságának 1/3-át teszik ki, miközben a magyar lakosság abszolút száma is növekedett. És kisebb módosulásokkal hasonlóan alakult az arány a többi székelyföldi városban is. (A hegyeken túlról jövőket ma már nem csupán a munkaalkalom és az új tömbház-lakás azonnali kiutalása csábítja, de olcsó kölcsön és egyéb előnybiztosításon túl személyenként 30 ezer lejes letelepedési segély-jutalék is készpénzben).

Mindez önmagában, bár eléggé szembeötlő, de mégis csendes honfoglalásként zajlana. Am a hatóságok rendszeresen gondoskodnak nacionalista erőfitogtatásokról (és csapdákról). Egyrészt az őslakosok puhítása, fárasztása, idomítása céljából, másrészt, hogy ébren tartsák velük a betelepülők „frontpszihízását”, „pionirtudatát”. (A sepsiszentgyörgyi szoborrobantási provokációtól a motoros kirándulók megalázásán át a szórakozó helyek zenerepertoárja számára kötelező román vokális zenéig egy csokorralát ebből az előző fejezetekben már ismertettünk.) Mindez (együtt sűrítetten) arról tanúskodik, hogy a román nacionalizmus elvadultságának mai fokán e két megye máig megmaradt masszívan magyar jellegét a kormányzat sokkal durvább módszerekkel és rendkívüli módon felgyorsított iramban tervezi felszámolni. Mintha a szalámi utolsó szeletét egyből akarná lenyelni.

Az ostromállapot hangulata jellemezte a nyolcvanas évek elejéről a két székely megye életét. Erre duplázott rá a magyar iskolák elleni frontális támadás, melyre a lehetőséget megint csak a végzős tanárok munkába állításának az előzőekben már ismertetett rendszere kínálta. Azokon a listákon, amelyekről a végzősök állást választottak minden olyan posztnál, amely nem-román iskola (tagozat) keretében tartozott, korábban mindig feltüntették az oktatás nyelvét is, minthogy a nyelv ismerete az ottani munkafeladatnak való megfelelés kritériuma. *Ez olyan evidencia, amelyet a tanszemélyzet státuszáról szóló 1969/6-os számú törvény explicit módon is megerősített előírván, hogy az iskola (tagozat, osztály) oktatási nyelvét nem, vagy csak hiányosan ismerő pedagógus az adott iskolában (tagozaton, osztályban) nem taníthat.*²⁸

Az 1985. évi listákon a norma oktatási nyelvére vonatkozó adatot már nem tüntették fel. Az érdekeltek azonnal kérték a listák pótlólagos kiegészítését ezzel a fontos információval, de a minisztérium kérésüket azzal a cinikus indokkal utasította el, hogy ilyen megjelölés a nem román iskolák és tagozatok diszkriminálása lenne. Ez információ törlésének kikalkulált következménye az lett, hogy sok magyarul nem tudó tanárjelölt csak a helyszínen tudta meg, hogy kinevezése magyar iskolába vagy tagozatra szól. Az újonnan kinevezettek aztán megfelelő eligazításban részesültek a megyei tanfelügyelőségen, mégpedig minisztériumi rendelkezésre hivatkozva. Eszerint a tanár azon a nyelven tanít, amelyen tud, tekintet nélkül arra, hogy mi az oktatási nyelve azoknak az osztályoknak, ahová a normája szól. Aki nem tud magyarul, az románul tanítja tárgyát. A magyar tagozatokon is. A tanulók tudnak, kell hogy tudjanak románul.

Úgy tűnik, hogy Erdély különböző megyéiben ezeket a rendelkezéseket nem egyforma következetességgel alkalmazták. Hargita és Kovászna megyékben viszont drákói szigorral hajtották végre. Mindenekelőtt nem hagyták a véletlenre az eredményt. A véletlen csak kiegészítő velejárója volt az akciónak. Minden jel arra mutat, hogy e két megyében magyar tagozatokra került magyarul nem tudó tanárok zömét előzetes szelekció illetve verbuválás eredményeként nevezték ki, olyanok közül, akiket fűt a nacionalista missziós tudat, és csábított

szülőföldjére.)

28 A 89. sz. jegyzetében a szerző a Buletinul Oficial 1969. március 15.-i számában megjelent 6/1969. sz. törvényre hivatkozik.

számos soron kívüli kedvezmény (jó lakás, pénzbeli indemnizáció, egyéb juttatások, gyors karrier.)

Voltak azonban olyanok is, akik nem azzal a szándékkal választottak kovásznai vagy hargitai állást, hogy elfoglalják. Ennek jól kitaposott útja van Romániában. A tanári állások elosztásának merev rendszere ugyanis oly sok méltánytalanság forrása, hogy a minisztérium saját utólagos gondjai csökkentésére hallgatólagosan megtűr bizonyos helyi korrekciót: amennyiben az illetékes megyei tanfelügyelőség papíron igazolja, hogy a körzetébe kinevezett tanár munkájára nem tart igényt – és ha van saját preferált jelöltje (rendszerint van), akkor szívesen él ezzel a jogával –, akkor ilyen elbocsájtó papír birtokosának biztosíthat tanári normát más megye tanhatósága. Nos azok, akik 1985-ben egy könnyen megszerezhető elbocsájtó papír reményében választottak hargitai vagy kovásznai állást, mert saját megyéikben már korábban megígért tanári norma várta őket – ezúttal keserűen csalódtak. E két megye tanfelügyelőségének a minisztérium már eleve szigorúan megtiltotta ilyen elbocsájtó iratok kiállítását. És ezen még egészen magas összeköttetések segítségével sem lehetett változtatni. Igen befolyásos pártfogó is például csak annyit ért el, hogy az óromániai nagyvárosban vezető beosztású mérnök-férjnek hasonlóan előnyös állást biztosítottak Sepsiszentgyörgyön, semhogy a feleségét hazaengedjék.

A két megye magyar nyelvű oktatásának felszámolására indított akció a szándékok szerint csak kezdet. S hogy mire készülnek, arról e kezdet méretei, számadatai mondanak sokat. Hargita megyében 1985. szeptember 1.-i kezdettel 223 frissen végzett tanárt neveztek ki a V–XII. osztályokban való tanításra. S noha egy 1982-es adat szerint a megye ösztanulójának 86%-a a magyar tagozatokon tanult, e 223-ból csupán 8 (nyolc) volt magyar anyanyelvű.²⁹ További 26 tanár román oktatási nyelvű tagozatokon kapott normát (e román tagozatok tanulójának nagy többsége persze maga is magyar) a fennmaradó 191 magyarul nem tudó tanár pedig magyar oktatási nyelvű osztályokban azóta is románul tanítja tárgyát, egyebek közt olyan tantárgyakat, mint matematika, fizika, kémia, biológia tudományok (növénytan, állattan, egészségügy), földrajz és geológia, alkotmánytan stb., olyan tantárgyakat, melyeket az érvényben lévő törvény, illetve annak idevonatkozó végrehajtási utasítása szerint a nemzetiségi iskolákban anyanyelven kell tanítani.³⁰ Kovásznán, a másik székely megyében (demográfiai, beiskolázási arányai, adatai a Hargita megyeihez hasonlóak, területe és lakossága azonban sokkal kisebb) 1985, illetve 1986. szeptember 1-el 132, illetve 150 (összesen 282) magyarul nem tudó tanárt neveztek ki magyar oktatási nyelvű tagozatokra, ahol legkülönbözőbb szaktárgyakat (lásd mint fent) tanítják románul. (Kovásznára vonatkozólag nem ismerjük az adott években kinevezett magyar születésű tanárok számát.)

Ez az eljárás persze törvénytelen, amennyiben durva megsértése a román alkotmány 22. szakaszának, valamint az ezen alapuló 1978/28 számú nevelés és oktatásügyi törvénynek, továbbá a már idézett, 1969/6-os számú, a tanszemélyzet státuszáról szóló törvénynek. Ez azonban nem sok gondot okoz a kormánzatnak, minthogy senkinek sem tartoznak ezért elszámolással. Annál nagyobb elégtétellel szolgál számukra a bevált precedens: minta, melynek kiterjesztésével és folyamatos alkalmazásával néhány év alatt országszerte románná

29 A tanulmánya 90. jegyzetében a szerző a *Nemzetiségi oktatás Románia Szocialista Köztársaságban* (Bukarest, 1982.) című hivatalos kiadványt jelöli meg forrásaként (86. o.). Megjegyzi még, hogy ezt a propaganda kiadványt a román és magyar mellett megjelentették német, angol, francia és orosz nyelven is.

30 A 91. jegyzetben szintén az előbbi hivatalos kiadványra hivatkozik Tóth Sándor, melyből megtudhatjuk, hogy a kisebbségek nyelvén oktató intézményekben is román nyelven kell oktatni a román nyelvet és irodalmat, Románia történelmét és földrajzát, a honvédelmi előkészítőt és az ipari profilú líceumokban az ipari munkaszervezést és a gazdasági törvények című tantárgyat.

„homogenizálható” Románia iskola hálózata anélkül, hogy rendeleti úton kéne bezárni, felosztatni vagy átalakítani a nem román nyelven oktató tagozatokat.

1986 őszén végére ért a magyar iskolák adminisztratív birtokbavételének folyamata is. Előbb már részletesen is leírtuk ennek korai fázisát. Úgy kezdődött húsz-harminc évvel ezelőtt, hogy az addig önálló magyar tanintézetekként működő iskolákat vagy összeházasították megfelelő román iskolákkal, vagy pedig – ahol nem volt a közelben román iskola, vagy más megfontolások akadályozták – a szülők megszarolása útján a magyar tanulókból alakítottak román tagozatokat. Sokszáz más magyar iskolával együtt így kétnyelvűsítették a sokszáz éves múlttal rendelkező enyedi, kolozsvári, zilahi, marosvásárhelyi, székelyudvarhelyi, sepsiszentgyörgyi stb. volt református kollégiumok, a kolozsvári és székelykeresztúri volt unitárius kollégium, az aradi, nagyvárad, szatmári, kolozsvári, székelyudvarhelyi, csíkszeredai, gyergyószentmiklósi stb. volt katolikus főgimnáziumok, Ady Endre, Bolyai Farkas, Brassai Sámuel, Petru Groza, Salamon Ernő nevét viselő vagy csupán egy-egy számmal ellátott jogutódait. A román tagozatok erőszakos beépítése azonban még sokáig nem számolta fel ezeknek az iskoláknak a hagyományait. Magyar maradt továbbá az igazgató és a tanári kar zöme. Ahol és amikor lehetett, persze visszaszorították a magyar tagozatot, és kiszorították a magyar vezetést. A zilahi Ady Endre líceum például (a valaha református kollégium) már régóta csak emlék. A költő neve az épületről, és szobra az iskola bejárata előtt eltűnt, az igazgató, a tanári kar és a diákok nagy többsége román. Nagyobb áttörésre azonban e téren csak most, 1986 őszén került sor: a magyar igazgatók tömeges leváltása, *románokkal (és pedig zömében /minősített/ nacionalistákkal)* való helyettesítése, s ezzel egyszerre az iskolák külső jellegének teljes elrománosítása. Ez utóbbi jegyében el kellett távolítani a folyosókról és osztálytermekből a magyar nyelvű feliratokat, falújságokat, magyar néprajzi motívumú hímezéseket, a magyar irodalom klasszikusainak képeit (*több helyt megalázó körülmények között, amint ezt az előzőekben egy beszédes példán már bemutattunk.*)

Az akció méreteiről (*– pars pro toto – két /egzakt/ adatot közlünk*): 1986 őszéig Hargita megye mind a 23 líceumában még magyar volt az igazgató, amikor 17 líceum élére román igazgatót állítottak. Ugyanez az I–VIII., illetve I–X. osztályos általános iskolák szintjén: a gyergyói medence (Hargita megye északi szeglete) 24 általános iskolájában volt 1986 őszéig magyar igazgató, amikor 18-at románval váltottak fel. És itt is érvényes mindkét esetben, amit általános érvennyel már említettünk: az új igazgatók gondos káder-válogatás alapján nagy többségükben olyanok, akiket izzó sovinizmusuk tesz alkalmassá a rájuk váró „nemzeti misszió” betöltésére. Tegyük hozzá, ezekben az iskolákban (mind a megye 23 líceumában, mind Gyergyó 24 általános iskolájában) a magyar tanulók aránya mindenütt túllépi a 80%-ot. Persze ezeknek egy részét már korábban román tagozatba kényszerítették. [...]³¹

Tóth Sándor: Jelentés Erdélyből II. Párizs 1989. Dialogues Européens, (Magyar Füzetek 13), 79-133. o.

31 Művének hátralévő részében (VI. Mithozhat a jövő?) Tóth Sándor a poszt-ceaușescu Románia magyarságának kilátásaival foglalkozik.